

## Pindejürist prügikastikustini

Eesnimelised isikunimetused

Sirje Mäearu

eesti keele instituudi teadur

Üks suuremaid rühmi eesnimede põhjal moodustatud keelendite hulgas on mitmesugused isikut märkivad liitsõnad. Järelosana esinevad eesnimed on seal tegelikult üsna formaalsed, peaaegu nagu liited.

Rohkem näeb seesugustes isikunimetustes mehe- kui naisenimesid. Nimi, millega on möödanikus kõige enam isikunimetusi tehtud, on *Jüri*. Selle nime aktiivset kasutamist sobib illustreerima tsitaat Hans Luige 1969. a raamatust „Kosmodroomidest kaugel” (lk 42):

*Sevastjan imestanud, et küll ikka eestlased on veider rahvas ... kõik on neil jürid (santehnik – torujüri, arst – joodijüri, autolukksepp – õlijüri).*

Praegusajal tuleb palju näiteid *Kusti* kohta. Mehenimedest on läbi aegade sagedasemad olnud veel *Ants, Jaak, Jaan, Mats*, naisenimedest *Kai, Leenu, Liisu, Mari, Triinu*.

Järgnevalt olgu esitatud mõned isikunimetuste rühmad.

### Keha- või vaimuomaduste järgi nimetamine

Vanust märkivaid nimetusi on vähe, nt väike armas laps on *käbimiku*, väike tüdruk on *tudimann*.

Tunduvalt rohkem on sõnu, mis iseloomustavad inimest ta välimuse järgi. Lühike inimene on *jupijaak*, kõhn kleenuke on *kriipsujuuku*, *kriipsukaarel*. Silmapaistvalt ilus (ja ühtlasi edev) mees on tuntud *ilueedina*.

Räpase, kasimata meeste- ja naisterahva kohta öeldakse vastavalt *räparein*, *rokareedik* ja *räpakai*, *mustmari*. Kaltsakas on *hilpants*,



*kaltsukusti, kaltsutriinu*, sassis juustega inimene on *tukklaos, sagriott, sagrisott*.

Karva kasvanud inimene on *metsjeesus, metsjessuke*, habemik *karvaatu*, hoolitsemata välimusega *karvajaagup*, kahupea on *kahuott, karvaott*, kõõmaste juustega on *kõõmakusti*. Paksult riides inimene (eriti laps) on *kubujuss, pambupeedu*.

Üsna vähe on ka kehapuute järgi moodustatud nimetusi. Lonkaja on *keksann* või *liigumari*, karkudega kõnnib *karguants*.

Rohkesti on aga halvustavaid nimetusi kohtlase, lihtsameelse, rumala inimese kohta: *tobehans, jobujaak, tuhajuhan, tobujuss, juhmjüri, tolajüri, ahjuleeni, lollmats, tolamats, tuhkmats, taaripärt, kitsivillem*.

### **Iseloomuomaduste, käitumise või päritolu järgi nimetamine**

Hakkajat ja osavat meest nimetatakse *ilmjaan* või *ilmjüri*, mannetut *pupujuku*. Hädavarest, tossikest kutsutakse ka *sitaaadu, murijaan, munamari, munamihkel, nosupeeter*. Tühine kuju on *luhvtikusti*.

Kiire ja hooletu on *purtsakadri*, pikaldane, aeglane inimene on *vedivillem, venivillem*. Jonnija kohta öeldakse *jonnjaagup, jonnjüri, jonnijüri, jonnijuss*. Kuri, tige naine on *nõiaella*.

Palju nimetusi on saanud virisev, nuttev laps: *jõmmajüri, kisa-kadri, nutuleenu, haleliisu, piripilliliisu, möiramari, vääksvillem*.

Rohkesti on nimetusi lobiseja kohta. Lobamokk naine on *turukadri, kedrakai, krapikai, ladrakai, ladraleenu, lorileenu, pläraläraleenu* (lühikujul *pläraleenu*) ja mees *pudruandres, jutujaak, jobijaan*. Segaselt kõneleja on *pudrujüri*.

Luisakaja, tühja jutu tegija on *käojaan*. Pealekaebaja on *kaebajaak, kaebajaan, manguja, nuruja* on *mukerjaan*. *Lapianu* on pealetükkiv kerjus, armuleivasööja on *armuleivajass*.

Kiitlejat, kerklejat ehk kiidukukke hüütakse *kelkants, jõudejaak, jõudejaan* ja *jõudejüri*. Naljahammas, vembumees on *pulmajüri, naljamats, narrimart, naljamärt*, veiderdaja on *tolaants*, tembutaja *jampsikustas*.

Hulkuja naine või mees on *rannakai* või *ilmajüri*. Kergete elukommetega naine on *rannakadri*, liiderlik mees on *tonksujaan* (vrd *don Juan ~ donžuan*).



Vaene tõrjutu on *tuhkatriinu*, mis nagu *tuhkamats* või *tuhkahauamats* märgib ka koduste tööde tegijat, toaskonutajat, kes ei pääse seltskonda. Vagatsejat kutsutakse *pühajüri*.

Linna ja maa, linnarahva ja maarahva vastandus ilmneb ka nimekeelendites: linnamees on *linnajuulus* ja maamees *maamats*, *maamart*, mis peaaegu kõik kannavad tänapäeval kaasas halvustavat suhtumist nagu ka *matsirahvas*, *matsisugu*, *matsipoiss*, *matsiplika*, *matsikeel* 'matside, maarahva keel'.

### Ameti järgi nimetamine

Huvitavaid nimetusi on antud mitmesugustele ametimeestele ja -naistele. Mehenimedega on tehtud *karvajaagup* 'harjusk', *hulljaan* 'noorsõdur', *joodijüri* 'arst või velsker', *pillijüri* 'pillimees', *pindejüri* 'lihtsõdur' (*pinded* on argikeeles sääremähised), *tindijüri* 'kantseleiametnik', *torujüri* 'torulukksepp', *õlijüri* 'autoluksepp', *aabitsajüts* või *koolijüts* 'õpilane', *karjakusti* 'karjapoiss', *metallikusti* 'metallikoguja', *prügikastikusti* 'prügisorija', *mölderimats* või *möldrimats* 'mölder', *mereniglas* 'tuuker', *saepurusass* 'puusepp', *sõdursass* 'sõdur'.

Naisenimedega on *taldrikuklaara* 'teenijatüdruk', *köögikata* või *köögikati* 'kokk või köögitüdruk', *lehmaliisu* 'karjatüdruk', *karvamari* 'juuksur', *kastorkamari* 'meditsiiniõde' (*kastorka* on argikeeles kastoorõli ehk riitsinusõli), *passijatriinu* 'koristaja'.

### Soovitusi edasilugemiseks

H. Heinsoo, Jussit ja Matsit. Henkilönimeä sisältävää henkilöön viittaavaa sanastoa suomessa ja virossa. – Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13. 8. 2000 Tartu. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I. Redegit: T. Seilenthal. Curaverunt: A. Nurk, T. Palo. Tartu, 2000, lk 328–331.

R. Kasik, Miks nad siis tulevad meie õue peale ... – Oma Keel 2000, nr 1, lk 40–41.

S. Mäearu, Eesnimed apellatiivsete keelenditena. Magistritöö. (Käsikiri.) Eesti Keele Instituut. Tallinn, 2002.

E. Uuspõld, Mats enne ja nüüd. – Keel ja Kirjandus 2000, nr 8, lk 598–599.

A. Õim, Isikunimetustest eesti fraseoloogias. – Keel ja Kirjandus 2001, nr 8, lk 554–562.